

Recension

Lars O Ericsson: *Justice in the Distribution of Economic Resources*, Almqvist & Wiksell International, Stockholm 1976.

Ragnar Ohlsson: *The Moral Import of Evil*, Akademilitteratur, Stockholm 1979.

Är nyttomoralen orättvis?

Nyttomoralen bjuder att vi bör utföra en handling om och endast om den har bättre konsekvenser än varje alternativ till den.

Få tankar på moralens område har varit mera utmanande än denna.

Är den rimlig? Jag vet inte säkert. Det står dock klart att den är effektiv som ett medel för den som vill göra sig av med sina moraliska fördomar.

Tänk på olika exempel där du skulle tveka att utföra en handling som faktiskt har de bästa konsekvenserna! Det rör sig kanske om ett fall då nyttomoralen bjuder att du engagerar dig i terrorism. Varför tvekar du att göra din plikt i det tänkta fallet? Vad är det med terrorism, som skulle göra att den bör undvikas även till priset av sämre konsekvenser? Nyttomoralen tvingar fram en *motivering*. Kan en fullgod sådan ges? Eller har du i själva verket fördomar mot terrorism?

Jag har själv sökt visa att terrorismexemplet ej ger oss anledning att ompröva nyttomoralen (jfr Tännsjö, "Terrorism" i *Filosofi och samhälle*, Doxa 1978). Men kanske finns det andra, mera vägande invändningar, mot nyttomoralen. Två doktorsavhandlingar i praktisk filosofi i Stockholm gör gällande att så är fallet, Lars O Ericssons *Justice in the Distribution of Economic Resources* och Ragnar Ohlssons *The Moral Import of Evil*. Både Ericsson och Ohlsson vill anföra rättviseskäl mot nyttomoralen. I vissa fall vore det orättvist, menar de, att utföra de handlingar som leder till de bästa konsekvenserna.

Ericsson om jämlikhet

Ericsson söker i sin avhandling karaktärisera ett begrepp om rättvisa som är så beskaffat att rättvisehänsyn får vikt emot nyttomoraliska resonemang. Hans idé om rättvisa är att sådana fördelningar är rättvisa, där saker och ting fördelats så att alla uppnår samma grad av välfärd.

Ericsson ger en rad skarpsinniga och tankeväckande argument mot andra idéer om rättvisa, som t ex att saker och ting ska fördelas till folk efter förtjänst. Han har mindre att säga till försvar för den egna idén. Den tanke om rättvisa, som Ragnar Ohlsson diskuterar och som presenteras nedan, diskuterar Ericsson inte alls.

På vilket sätt skulle jämlikhetshänsyn kunna tala mot nyttomoralens slutsatser? Ericsson hävdar att detta sker i samhällen som inte är i extrem knapphet eller i extremt överflöd. I dessa, "normala" samhällen, är det enligt Ericsson orimligt att bara se till summan av välfärd. I dessa samhällen gäller det i första hand att realisera jämlikhet. Först då jämlikhet råder har vi rätt att ta hänsyn till summan av välfärd. Vi får inte köpa bättre livsvillkor för alla till priset av ökad ojämlikhet.

I samhällen av extrem knapphet, däremot, är Ericsson beredd att tillämpa nyttomoralen. Där är det först sedan nyttan maximerats som vi behöver ta hänsyn till detta med jämlikhet.

Ohlsson om oacceptabla byten

Medan Ericsson främst lägger vikt vid rättvisa – i betydelsen av jämlikhet – i samhällen utan extrem knapphet (eller extremt överflöd) så hävdar Ohlsson att rättvisa blir aktuell just i situationer av knapphet. Ohlssons idé om rättvisa är tänkt som en spär mot att individer av hänsyn till den allmänna välfärden *offras*.

Ohlsson skiljer mellan tre tillstånd en människa kan befinna sig i. Du kan befinna dig under vad man kunde kalla ett "välfärdsgolv". Där hamnar du om du dödas, tvingas uthärda svåra lidanden eller förnedras. Du kan också leva ett anständigt liv, utan att dödas, lida eller förnedras. Du kan slutligen leva ett gott liv.

Ohlssons tes är att det är orättvist att störta en individ, som lever ett gott liv, under välfärdsgolvet (genom att döda, plåga eller förnedra honom) bara för att några som lever ett gott liv ska få det ändå bättre.

Nytta eller rättvisa

Två frågor som är intressanta att diskutera i samband med Ericssons och Ohlssons avhandlingar är för det första om de lyckats peka ut några situationer som är problematiska för nyttomoralen. För det andra om de lyckats skissera normativt rimliga alternativ till nyttomoralen då de söker göra reda för vad de anser vara sådana situationer.

Ohlssons utgångspunkt förefaller rimligare än Ericssons. Varför bråka om rättvisa (jämlikhet) i situationer, där ingen ändå hotas till sina vitala intressen, kunde man tycka. Är det inte ett utslag av avundsjuka, om man i sådana situationer är mot lösningar, som ökar den allmänna välfärden, också om det innebär ökad ojämlikhet? Mera problematiska tycks Ohlssons exempel vara: kan det verkligen vara rätt att offra unika och på sätt och vis oersättliga individer bara för att välfärden bland dem som redan har det ganska bra ska öka? Är det inte just orättvist mot dem som offras?

Kanske beroende på att Ericsson söker lösa ett problem som kanske inte existerar så blir hans lösning också extrem och normativt oacceptabel. Också om det vore något moraliskt problem med fördelningen i samhällen där den värsta knappheten var eliminerad, så skulle det inte rimligen kunna lösas genom ett absolut krav på jämlikhet i sådana samhällen. Det skulle ju kunna innebära att samhället tvingades ner i närheten av extrem knapphet, därför att jämlikhetskravet endast kunde realiseras på mycket låg nivå. Och detta i ett samhälle där det hade varit möjligt att närma sig totalt överflöd redan om en ganska måttlig grad av ojämlikhet hade tolerats! Kravet på jämlikhet skulle vidare kunna medföra att en individs liv försämrades utan att någon annan individ fick det bättre!

Rimligare än att på detta extrema sätt kräva jämlikhet vore väl, att i likhet med vad Rawls föreslagit, godta sådana fall av ojämlikhet, som de sämst lottade kan acceptera eller att, som Rescher förordat, *våga* jämlikhetshänsyn mot nyttohänsyn (jfr J Rawls, *A Theory of Justice*, Harvard University Press 1971, och N Rescher, *Distributive Justice*, Bobbs-Merrill 1966). Ericsson tar aldrig slutgiltig ställning till Reschers idé. Mot Rawls ger han främst terminologiska argument. Rawls har "blandat samman" rättvise- och nyttohänsyn. Men det moraliska problemet är väl just om dessa hänsyn bör blandas – och i så fall hur!

Jag måste erkänna att jag är tveksam om heller Ohlsson när allt kommer omkring lyckats peka ut fall som verkligen är problematiska för nyttomoralen. Hans tes har förvisso försvagats så mycket att det är svårt att göra sig en åskådlig föreställning om ett fall där nytto-synpunkter verkligen talade för ett offer av en enskild individ. Det är ju bara redan lyckligas lycka som ska öka, i Ohlssons exempel. Gränsnyttoreso-

nemang talar för att mindre vikt ska läggas vid deras ökning av lyckan än vid den enskilda individens totala förlust av lycka, ja vid det lidande eller den förnedring kan drabbas av. För att Ohlssons exempel ska fungera som en invändning mot nyttomoralen måste vi nog anta att oerhört *många* människor (som lever ett gott liv) får det rejält mycket bättre, då en enstaka individ störtas i lycka. Men *är* det då inte rimligt att offra den enstaka individen? Jag tvekar själv om svaret. Jag tror dock att det hur man än ställer sig till *vissa* sådana exempel är klart att Ohlssons *generella* förbud mot oacceptabla byten är oresonlig. Det leder till en generell pessimism som inte är försvarlig. Antag att Adam och Eva funderar över om de ska sätta barn till världen. Antag att de vet, att *om* de sätter barn till världen så kommer mänskligheten att uppfylla jorden och på det hela taget ha det riktigt bra. Det är bara ett problem. En enda individ kommer vid ett enda tillfälle i historien att dödas. I övrigt kommer inget riktigt negativt att inträffa. Om de inte sätter barn till världen kommer inget riktigt negativt att inträffa. Om de inte sätter barn till världen kommer ingen mänsklighet alls att existera. Det kommer varken att existera goda eller dåliga upplevelser. Jag tycker det är klart att Adam och Eva *bör* sätta barn till världen. Hela mänsklighetens lyckliga historia *är* något som väger upp en enskild individs också ganska betydande lidanden! Vi är ju när allt kommer omkring beredda att inom våra egna liv uthärda betydliga plågor för att uppnå sådant vi ser som mycket värdefullt. Är det då inte orimligt att en enda individ skulle kunna ha "veto rätt" mot hela mänsklighetens existens i lycksalighet?

Ohlssons princip tycks förorda att Adam och Eva ej bör sätta barn till världen. Ohlsson är själv missnöjd med denna slutsats. Han söker undgå den genom att hävda att Adam och Eva ej har ansvar för sentida olyckor. Ty deras insats är inte ensam tillräcklig för att dessa ska uppkomma. Adam och Eva har inte ansvar för Kains mord på Abel. Ohlsson menar också att det inte är vår plikt att undvika att det finns människor som lider, utan endast att eliminera existerande människors lidande. Det är flott uttryckt, men det luktar dålig katolicism. Givetvis *bör* vi ta hänsyn till den kunskap vi faktiskt har om andra människors framtida moraliska svaghet, givetvis *har* vi ansvar för om det ska finnas lidande människor eller ej. Ohlsson medger detta indirekt då han i ett avsnitt *ad hoc* hävdar att hans princip ej har tillämpning på fall som detta, då vi avgör vilka som ska komma att existera. *Det* är dock ingen bra utväg. Det innebär ju att han *ger upp* försöket att formulera en princip som kan vara ett alternativ till nyttomoralen i de problematiska fallen.

Två läsvärda böcker

I denna recension har endast själva den moraliska huvudpoängen i de två avhandlingarna diskuterats. Givetvis innehåller de mycket av värde vid sidan av den. Ericssons avhandling har den anspråksfullaste uppläggnigen. Ett irriterande drag i den är att så mycket av argumentationen utmynnar i terminologiska poänger. Moralen kommer på undantag. Det hindrar inte att där också förekommer skarpsinniga analyser av centrala moralfilosofiska begrepp, främst kanske av preferensbegreppet. Ohlssons avhandling är kanske lite tillfällig i kompositionen, men den går lika fullt på djupet med olika problem. Även om Ohlsson har svårt att dra en skarp gräns mellan uthärdliga och outhärdliga onda ting så ger hans avhandling en skrämmande inblick i ondskans många och rikt varierade möjligheter.

Båda avhandlingarna kan varmt rekommenderas till läsning. För att vara akademiska avhandlingar är de förvånansvärt lättillgängliga också för den som ej är specialist på de ämnen som behandlas.

Torbjörn Tännsjö